

VAKIF MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ VE MAHİYETİ TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME

Yasin AKYILDIZ*
Ali Rıza ABAY**

Geliş Tarihi: 27.07.2017 Revize Tarihi: 10.11.2017 Kabul Tarihi: 25.11.2017

ÖZ

Vakıf, bir mülkiyetin veya malın tamamen ve kalıcı olarak toplumun ya da insanlığın yararına bırakılmasıdır. Dünü, bugünü bağlamında değerlendirildiğinde vakıf yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kurumsal hale geldiği yapılardır. Vakfın temelini oluşturan insan sevgisi, düşüncesi ve hayır yapma duygu ve davranışı olabileceği gibi, prestij sağlama, vergiden muaf olma, özel mülkiyeti koruma gibi savunma anlayışları da insanların kendi imkânları ile tarih boyunca birçok hizmet ve yatırım gerçekleştirilmesine dayanak oluşturmuştur. Bu duygu ve davranışlar aynı zamanda vakıfların oluşmasını sağlamıştır.

Vakıf anlayışı sosyal, iktisadi, dini, hukuki ve ulusal boyutları olan bir anlayıştır. Geçmişten günümüze kadar birçok toplumda farklı uygulama biçimleriyle varlığını koruyan vakıfların menşei itibarıyla ilk izlerine Babil, Eski Mısır, Eski Yunan ve Orta Asya Türk toplumlarında rastlanmaktadır. Günümüzde ise, özellikle Batıda, vakıflar başta kapitalist piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı sorunları çözme adına koruyucu, önleyici tedbirler ile eğitim, sağlık, bilimsel araştırma faaliyetleri çerçevesinde kamu hizmetlerine verdiği destekle önemli görevleri yerine getirmektedir. Türkiye’de vakıfların nicelik olarak fazla olmasına rağmen niteliksel olarak yeterli seviyede kamusal fayda oluşturamadıkları, yapılan uygulamaların ise belli bir grubun prestij sağlama aracı olarak görülerek yaygınlaştırılmadığı bilinmektedir. Bu anlayışla vakıfların Türkiye’de kamu hizmetlerine yönelik uygulamaları ikinci planda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yardım, Yoksul, Güç, Prestij, Kamusal Fayda, Mal Güvenliği, Sosyal Sermaye

DEVELOPMENT AND NATURE OF THE FOUNDATION INSTITUTE A HISTORICAL EVALUATION

ABSTRACT

The foundation is to leave an ownership or property completely and permanently for the benefit of society or mankind. When it is evaluated from past to today, the foundation is a structure in which the feeling of cooperation and solidarity becomes institutionalized. Human love and charity feelings and behaviors underlying the idea of foundation as well as defensive behaviors such as providing prestige, tax exemption and protection of private property have made it possible for people to achieve many services and investments on their own throughout their history. These feelings and behaviors also helped to create foundations. The idea of the foundation has social, economic, religious, legal and national dimensions. The first traces of the foundations, which have preserved their presence from past to present in different societies and through different application forms are found in Babylon, Ancient Egypt, Ancient Greek and Central Asian Turkish societies. Nowadays, especially in the West, foundations, primarily on behalf of solving the problems posed by the capitalist market economy, fulfills important tasks with the support it gives to public services within the frame of protective and preventive measures, education, health and

* Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet ABD, syakyildiz@gmail.com

** Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, alirizaabay@gmail.com

scientific research activities. It is known that although the foundations in Turkey are large in quantity, they cannot create public benefit in the qualitatively adequate level and charity events couldn't be popularized since the applications made are seen as a means of providing prestige for a certain group. With this understanding, the applications of foundations towards public services in Turkey have remained in the second plan

Keywords: Help, Poverty, Power, Prestige, Public Benefit, Property Security, Social Capital

GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olan insanın iyilik hali, sosyal ve ekonomik imkânlarla ulaşması ile mümkündür. Bireylerin sosyal ve ekonomik yönden farklı düzeyde bulunmaları toplumda zengin-fakir ayrımını doğurmaktadır. Zenginliğin yeniden dağılımı servetin bölüşümü olarak ifade edilirken, tarihsel süreçte yönelim toplumun ve bireyin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin ve kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Vakıf kurumunu ortaya çıkaran nedenler de bu türden bir oluşumun sonucudur. Belirtilen bağlamda vakıflar bir toplumun vicdani yönünü ortaya çıkaran, toplum adına adanmışlığın bir göstergesi olarak ve toplumların sosyal yapılarına göre bireysel düzeyde yardım etme, prestij sağlama, serveti koruma, sosyal sorumluluk ve dinsel anlayışlarla ortaya çıkan sosyal, iktisadi, dini niteliği bulunan bir yapıdır.

Vakıf benzeri oluşumlara, kurumsal yapılanmalara farklı toplumlarda rastlamak mümkündür. Vakıfların toplumlar düzeyinde özellikle Batıda ve İslam medeniyetinde, geçmişte ve günümüzde farklı etki alanları mevcuttur. Toplumların geleneksel, dini yapıdan, modern yapıya geçişi vakıf kurumunun ortaya çıkmasındaki oluşumları da etkilemiştir. Günümüzde vakıfların geleneksel manada ortaya çıkışını sağlayan dini ve örfî anlayışların yanında kapitalist sermayenin güç, prestij göstergesini ifade eden anlayışı da bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı, vakıfların geçmişten günümüze ortaya çıkışının Batı ve Türk toplumundaki oluşumlarına yer verilerek, vakıf kurumunun mahiyeti hakkında okuyucuya geniş bir perspektiften bilgi aktarımını sağlamak, diğer yandan tarihsel süreçte vakıf anlayışında değişime neden olan toplumsal etkilerin önemini vurgulamaktır. Belirtilen bağlamda vakıfların tarihsel süreçteki evreleri Doğu-Batı ekseninde ortaya koyulmaktadır.

Çalışmanın ana problemi, Türk Toplumunun vakıflara ait hem ilk örneklerin ortaya koyulması hem de vakıfların kurumsal bir yapıya kavuşturulması bağlamında vakıf medeniyetinin oluşturulmasının ve geliştirilmesinin öncülüğünü yapmış olmasına rağmen, günümüz Türkiye'sinde vakıfların niceliksel olarak çokluğu, toplumun ihtiyacı olan hizmetlerin karşılanması hususunda yaşam kalitesini artıracak niteliksel etkiler oluşturamamaktadır. Bu durum başta tabela vakıflarının ortaya çıkmasına, toplumsal sorunların ilk elden çözümlenmesinin ötelenmesine ve sivil dayanışmanın oluşturulamamasına neden olmaktadır.

Bu çalışmadaki bilgilere, **literatür taraması** yapılarak, daha önce yapılan konuyla ilgili çalışmalardan elde edilen bilgilerin, **tarihsel analiz yöntemiyle** yeniden değerlendirilmesiyle ulaşılmıştır. Literatür taramasında alanyazında yapılan çalışmalardan temel kaynak düzeyindeki çalışmalara yer verilmiş olup, ağırlıklı

olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) tarafından yayınlanan, Hüseyin ÇINAR ve Miyase Koyuncu KAYA tarafından 2015 yılında hazırlanan “*Vakıflar Kaynakçası*” adlı eserin vakıfların tarihi gelişimi ve vakıfların karşılaştırılması başlıklı bölümlerinde yer alan bibliyografyadan yararlanılmıştır.

Birinci başlık altında vakıf kavramının tanımına, hukuki, iktisadi ve dini yönden vakfın mahiyetine, İkinci başlık altında ilk vakıf örnekleri ile Batı ve Doğu toplumlarında vakfı ortaya çıkaran nedenlere, gelişimlere yer verilmektedir. Üçüncü bölümde Amerika, Avrupa ve Türkiye’deki vakıf uygulamaları ve mevcut oluşumların toplumsal yapıyla olan ilişkileri belirtilmektedir. Sonuç bölümünde ise Batı ve Türkiye’de vakıf kurumunun mevcut durum itibarıyla karşılaştırılması yapılarak, Türkiye’de vakıf kurumunun günümüz koşullarında uygulama alanları üzerine önerilere yer verilmektedir.

1. VAKIF KAVRAMI

Vakıf kelimesi köken olarak Arapça kökenli bir kelime olup, anlam olarak “*alıkoyma, durdurma, tutuklama, duruş, kımıldanmama, tamamen vermek, büsbütün vermek, bağışlamak*” anlamlarına gelmektedir (Ballar, 2008: 25). Vakıf kelimesi kavramsal olarak değerlendirildiğinde ise bir mal veya mülkün satın alınmayacak şekilde hayır işine bağışlanması, böylece özel mülkiyet hakkının terk edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2003: 314). Türk Dil Kurumu büyük sözlükte vakıf, “*Bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para*” şeklinde açıklanmaktadır (TDK, 1988: 1548). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine göre ise vakıf, İslam ülkelerinde toplumsal ve kültürel hayatta önemli bir rol oynayan hayır müessesesi olarak tanımlanmaktadır (TDV, 1995: 475-479).

Vakıf, bir mülkiyetin veya malın tamamen ve kalıcı olarak toplumun ya da insanlığın yararına bırakılmasıdır. Vakıf kurumu insani, sosyal ve ulusal boyutlara sahip yönleri ile sosyal bir kurumdur (Kodaman, 1988: 1). Vakıf, bireyin şahsi mülkiyetini, hayır amacıyla ihtiyacı olan bireylerin tasarrufu adına tahsis etmesidir (Gökbilgin, 1977: 93). Vakıf kavramı literatürde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise kavramın hukuki, iktisadi ve dini boyutlarının olmasıdır. İktisadi tanıma göre vakıf; bireysel çalışma ve gayretle kazanılan olanakların ve mal varlığının gönüllü olarak paylaşılmasını ifade eden bir sistemdir (Türkoğlu, 2013: 188).

Türk Medeni Kanunu’nda ise vakıf; gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amacın gerçekleştirilmesi için oluşturulan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları olarak tanımlanmaktadır (Türk Medeni Kanunu, 2001: m:101). Dinî tanımıyla vakıf, hem bu dünyanın imarı hem de ebedi saadetin kurtuluşunu sağlayacak bir amel kapısı olarak görülmekte ve bu bağlamda ihtiyacı olanların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bireyin malından başkaları için feragat ederek ortaya koyduğu cami, okul, hastane, gelir getiren mülk şeklinde oluşturulan müesseseler olarak tanımlanmaktadır (Türkoğlu, 2013: 188).

Vakıf ile özel mülkiyet alanından çıkan mallar devlet mülkiyetine de geçmemekte, burada üçüncü tür bir mülkiyet grubu oluşturmaktadır. Bu nedenle vakıflara “Üçüncü Sektör” de denilmektedir. “Vakfedilen malın özel mülkiyetten “toplum”

mülkiyetine geçişi anlamına gelen vakıflaştırma süreci, İslam Hukuku içinde ayrıntılı kuralları kapsayan bağımsız bir disiplin konusu olmuştur (Aydın, 2003: 314).

Vakıflar tarihi süreç içinde değerlendirildiğinde, yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kurumsal hale geldiği yapılarıdır. Belirtilen düzeyde vakıf insanların mutluluğu ve toplumun refahını amaçlamayan sistemler bütünüdür. Tarihsel süreçte vakıfların kuruluş gayelerine baktığımızda güç, prestij sağlama, malın gaspını önleme, vergiden muaf olma, yoksullara yardım etme ve imar faaliyetlerinin yerine getirilmesi görevlerini üstlendiği görülmektedir. Vakıflar yoksulluğu azaltmak amacıyla, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen ve kâr amacı gütmeyen kurumlar olarak da tanımlanmaktadır (Türkoğlu, 2013: 188).

İnsanlığın başından beri iyilik ve yardım etme duygusu tarih boyunca insanlığa faydalı birçok eser kurum meydana getirmiştir. Bu eser ve kurumlara örnek olarak gösterilecek vakıflar sistemleşerek İslamiyet ile birlikte birçok İslam ülkesinde yaygınlaşmıştır (Akbulut, 2007: 63). Bununla birlikte vakıf benzeri kurumlar dünyada ve Batı dünyasında farklı isimlerde benzer şekilde çok eskiden beri var olduğu bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse İngiltere gibi bazı Avrupa ülkelerinde kullanılan “*charitabletrust*” kavramı ile Amerika’da kullanılan “*foundation*” kavramları İslam coğrafyasında kullanılan vakıf kavramına benzemekle birlikte aynı yapıyı ifade etmemektedir (Akgündüz, Açılış Konuşmaları, 2013: 3).

1.1. Vakfın Temel Unsurları

Vakfın temel unsurları olarak üç ana unsur söz konusudur. Bunlar; Vâkıf yani vakfeden olmalı, diğeri Mevkuf, yani vakfedilen şey ve sonuncusu ise Vakfın menfaatlerinin tahsis edildiği kişilerdir. Bir vakfın kurulmasında, oluşmasında bu üç ana unsur aynı anda bulunmak durumundadır (Ertem, 1999:111-112).

Vakfın temel unsurlarından vakıf kuran kişi “vâkıf”, vakfedilen mal ise “mevkuf” olarak adlandırılmaktadır (Ballar, 2008: 25). Söz konusu vakfın unsurları birbirinden ayrılamayacak bir yapıdadır. Vakfın temel unsurlarından ikisi insana mahsustur. Bu unsurlardan Vakıf ve vakfeden menfaati kişilere veya topluma yöneliktir. Bu bakımdan, ilişkinin boyut ve doğası daha çok, yok veya eksik olan bir ihtiyacı veya hizmeti gidermeye yöneliktir. Bu yönü ile vakıflar sosyal özellik arz eden kurumlardır (Ertem, 1999: 111-112).

Günümüzde vakıf oluşturabilmek için Türk Medeni Kanunu’nda yapılan tanımdan da anlaşılacağı gibi tüzel bir kişiliğe sahip olan vakıfların belirli bir mal varlığı ile bu mal varlığının belirli bir amaca tahsis edilmesi gerekir (Türk Medeni Kanunu, 2001: m:101). Mal varlığı ile mal varlığının tahsis edildiği amaç, vakfın eskiden olduğu gibi şimdi de değişmeyen anlayış kuralıdır.

1.1.1. Malvarlığı

Vakıf için mal veya mamelek bütçesi esastır. Vakfın sürekli olması için, malların varlığı da sürekli olmalıdır. Günümüzün mevzuatında, ekonomik değerler olan para, alacaklar, stoklar, haklar, gerçekleşen veya gerçekleştirilen her türlü gelir mal

olarak nitelendirilir (Erkilet, 1994: 86). Vakıf hizmetlerinin yürütülebilmesi açısından vakfın malvarlığı büyük önem taşımaktadır.

Başka bir deyişle, vakfa tahsis edilen varlıkların, menkul kıymetlerin veya gayrimenkullerin geri dönüşü, vakfın amacını gerçekleştirecek faaliyetleri yürütecek seviyede olmalıdır. Vakıflarda, amaçlanan hizmetler ile onlardan ayrılan varlıklar arasında gerçek bir denge olmalıdır. Günümüzde vakıf oluşturabilmek için Türk Medeni Kanunu'nda kuruluş aşamasında gerekli, asgari malvarlığı tutarı belirlenmiştir.

Avrupa ülkelerinde Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Liechtenstein, Fransa gibi ülkelerde vakıf kurmak için sabit bir sermaye yatırılması gerekmektedir. Avusturya, Almanya, İtalya gibi ülkelerde ise minimum sermaye yerine vakfın aktiflerinin belirtilen amaçları yerine getirecek seviyede olması yeterli iken Hollanda'da vakıf kurmak için kuruluş sermayesi ile mal tahsis gerekli olmayıp ihtiyaç duyulan varlıkların gerektiği zamanda temin edilmesi yeterlidir (Ertuç, 2007: 351).

1.1.2. Malın Belli Bir Amaca Tahsis Edilmesi

Vakfın kurabilmesi için vazgeçilmez unsurlardan bir diğeri de vakfın belirli ve sürekli bir amaca sahip olmasıdır (Erkilet, 1994: 86). Vakfın faaliyetinin amacını belirleme yetkisi kurucusuna aittir. Vakfı kuran kişi belirli şartlar dâhilinde vakfın amacını belirleyebilir. Türk Medeni Kanun'un 101. Maddesinde: "*Cumhuriyetin Anayasa ile belirlenen niteliklerine ve Anayasanın temel ilkelerine, hukuka, ahlaka, milli birliğe ve milli menfaatlere aykırı olmaması belirli bir ırk ya da cemaat mensuplarını destekleyici nitelik taşımaması da gerekir.*" hükmüne aykırı olmaması gerekir (Türk Medeni Kanunu, 2001: m: 101).

1.2. Vakfın Mahiyeti

Vakıflar, insanlığın yaşam boyunca ihtiyaç duyduğu tüm konuları ele alarak ortaya çıkmış ve sosyal hizmet anlamında topluma birçok fayda vakıflar aracılığıyla sunulmuştur. Milli kültürümüze bakıldığında özellikle Anadolu'da birçok kamu hizmeti vakıflar aracılığıyla verilmiştir. Günümüzde bu vakıflar hala gayelerini gerçekleştiriyorsa bu vakıfların sosyal dengeye verdiği önemin göstergesidir (Akbulut, 2007: 62).

Vakfın mahiyeti ile vakıfların toplumda sağladığı sosyal denge olarak ifade edilen toplumsal, iktisadi ve dini faydaları ile sonuçlarının bıraktığı etkiler ifade edilmektedir. Bu bağlamda vakıflar bir toplumda sosyal manada, makro ve mikro düzeyde etki sağlamaktadır. Makro düzeyde devletin üstlenmiş olduğu görevlerin ifa edilmesiyle gelirin yeniden dağıtılması anlamında refaha hizmet eden bir sosyal politika aracı olurken, yardımı yapan düzeyinde yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan uygulama alanı, yardımı alan için mağduriyetin giderilmesi nedeniyle hayatı kolaylaştıran bir destek mekanizması olarak görülmektedir. Toplum hizmetlerinin yerine getirilmesi, imar faaliyetleri, fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması, dayanışma bağının oluşturulması vb. uygulamalar vakfın toplumsal düzeydeki mahiyetini yansıtmaktadır.

Vakfın iktisadi mahiyeti ise vakfın ortaya koyduğu para ve vakfın kurulmasından sonra ortaya çıkan işletme mantığının oluşturduğu bir teşekkülü ifade eder. Vakıf,

iktisadi ve mali yardımlaşmada devamlılık ve verimlilik temin eden bir mahiyete de haizdir. Vakıf, bu çerçevede vakfeden bireylerin ihtiyacından fazla olan varlıklarını amme hizmetine tasarruf ederek israfın önlenmesini sağlamak ve ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu sistem döner sermaye mantığıyla işlemekte ve hizmetlerini sürdürmektedir (Şahin, 1986: 237).

Dini açıdan vakfın mahiyeti, iyiliği emretme, yardımlaşma, birlik olma, sevap işleme kavramlarından hareketle oluşturulmaktadır. Bütün dinlerde insanların birlik beraberlik içinde yaşamalarını, fakirlere yardım yapılmasını, hakkın gözetilmesini, doğruyu ve güzeli telkin eden tavsiyeler mevcuttur (Berki, 1965: 4-5). Vakıf belirtilen bağlamda ele alındığında zorunlu yardımlara ek olarak dini şeriat içinde oluşan tavsiyelerle bireylerin amme hesabına oluşturduğu sosyal yardım kuruluşları olarak ifade edilebilir (Güzel, 1988: 396-397).

Kısaca vakıfların mahiyetine temel oluşturan kuruluş nedenlerini üç ana başlıkta toparlayabiliriz. Birinci neden, dini inançlardır ki Müslüman Türk milletinin oluşturduğu vakıflarda bunun örnekleri cami, namazgâhlar gibi kendini göstermektedir. İkinci neden sosyal nedenlerdir ki bunun örneklerini Hanlar, hamamlar, kervansaraylar, imarethane, aşevleri, hastaneler gibi örneklerde görülmektedir. Üçüncü neden ise kültürel nedenlerdir ki bunun örneklerini Medreseler ve kütüphanelerde görebiliriz (Akbulut, 2007: 62).

2. VAKIF ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKIŞI

Vakfın temelini oluşturan insan sevgisi ve insanlık düşüncesi ile hayır duygusu insanların kendi imkânları ile tarih boyunca birçok hizmet ve yatırım gerçekleştirerek vakıfların oluşmasını sağlamıştır (Ertuç, 2007: 345). Vakıf müessesesinin varlığına birçok medeniyette rastlamak mümkündür. Yapılan çalışmalar arasında vakıf müessesesinin ne zaman ve hangi toplum koşullarında tezahür ettiğiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır.

Tarih boyunca toplumlar, yaşadıkları bölgede sosyal güvenlik ve sosyal yardım ihtiyaçlarını karşılamak için birçok uygulama ve kurum geliştirmişlerdir. Sosyal yardım ve güvenlik toplumların çözmesi gereken sorunlardandır. Bu doğrultuda vakıf anlayışı sosyal yardım ve güvenlik sorunlarına çözüm anlamında en gelişmiş, en kapsamlı ve en köklü kurumlardan biridir (Özaydın, 2003: 7).

Vakıflar İslam'dan önce tüzel kişilik olarak mevcut olmamakla birlikte, anlayış olarak insanlığın geçmişinde, eski uygarlıklardan beri var olduğu bilinmektedir. Birçok tapınak, çeşme ve kuyu gibi insanların kullanımı için sunulan eserlerin varlığı gelip giden birçok toplulukta vakıf anlayışı olduğunu göstermektedir (Berki, 1965: 9).

Müslüman Türk Milletine özgü bir anlayış olarak kurumsallaşan vakıf anlayışına diğer uluslar ve devletlerarasında da rastlamak mümkündür. Ancak vakıf anlayışını Müslüman Türk Milleti ile diğer toplumlardan ayıran temel çizginin vakfın mülkiyet durumu ile sağladığı toplumsal fayda olarak ayırabiliriz (Akgündüz, 1986: 235).

Konuyu derinleştirmek gerekirse Eski Roma hukukunda kişilik çok geç oluşturulduğundan dolayı bir kişinin vakfetmesi olanaksız olmakla birlikte Romalı bir kişi gelirini şehrin sosyal bir ihtiyacına vakfedebilmesi için malını o şehre

vasiyet veya hibe etmesi gerekirdi. Tarihteki vakıf anlayışına bakıldığında ise Batı toplumlarında vakfeden insan ön planda tutulurken doğu toplumlarında vakfedilen mülk ön planda tutulduğu görülmektedir (Sağlam, 1996: 78).

Tarih boyunca mülkiyet durumu vakıf anlayışında etkili olmuştur. Özel mülkiyetin tanınmadığı toplumlarda vakıf anlayışının ortaya çıkması da mümkün değildir. Tarihte bu durumu örneklemek gerekirse özel mülkiyetin var olduğu Eti tarihinde vakıf anlayışına rastlanırken, özel mülkiyetin olmadığı Sümer tarihinde vakıf anlayışına rastlamak mümkün değildir. Çünkü Sümerlilerde özel mülk bulunmamakta olup her şey şehre veya mabuda aittir (Kunter , 1938: 105). Kısaca, vakıf anlayışı ile mülkiyet sahipliği yakından ilgilidir.

Müslümanlıktan evvel hukukî bir müessese halinde vakıf fikri mevcut değildi, yalnız vakıf uygulamaları vardı, kadim mabetler, çeşme ve kuyular, menzilhâneler, umumun kullanımına açılmış türlü eserler bulunmaktaydı. Bu örnekler tarihten günümüze vakıf fiilinin mevcut olduğunun delilleridir (Berki, 1965: 9). Alanyazında kapsayıcı çalışmalarıyla öne çıkan Köprülü ve Akgündüz' ün konuya yeterince açıklık getirdiği görülmektedir.

Çalışmalarda İslami geleneğe bağlı kalan yazarlar, İslâm hukukçularının klasik telkinlerine sadık kalarak, vakfı tamamen İslami mahiyette ve İslami kökenden gelmiş bir müessese olarak kabul ederler. İslami gelenekteki yazarlara göre vakfın kurulmasının arkasında yatan ana faktör, sadaka bağlamında kurumlaşan bir yardımlaşma müessesesi olarak ortaya çıktığıdır. Diğer görüşlere göre ise vakıf müessesesi Arap hayatında İslâmiyet' den evvel kadınların ve kız çocuklarının içtimâî ve hukukî vaziyetleri çok aşağı olması nedeniyle, İslam dini, kadının bu vaziyetini yükselterek onun da mirastan pay alması gerektiği hükmünü getirmektedir. Asırlardan beri sürüp gelen bir geleneğe karşı İslâm dininin ortaya koyduğu kurallar Arapların dolaylı yoldan aile vakıflarını kurmalarını sağladı. Hile yoluyla vakıf müessesesinin kuruluşunu sağlayan diğer bir yol ise borçlu veya hükümdarların gaspından korunmak amacıyla vakıfların kurulduklarını ortaya çıkarmaktadır. Malın hükümdarların gaspından korumak ve çocuklarına devam edecek bir servet bırakmak düşüncesiyle vakfın temellerinin atıldığı, aynı şekilde borçlu bir kimsenin servetini alacaklılarından kurtarmak için çocuğu lehine vakfetmesi gibi durumlara rastlanırdı. İslam toplumlarında fethedilen yerlerden elde edilen ganimet ve topraklar beytülmal sayılmaktadır. Hz. Peygamber'den sonra halifeler beytülmal kapsamında vakıf müessesesinin kurulduğunu ve İslami referans noktası olarak vakfın kuruluşunun bu çerçevede kabul edildiği ifade edilmektedir (Köprülü, 1942: 5-6).

3. VAKIF ANLAYIŞININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Vakıflar, tarihsel gelişimi içerisinde insanlığın yaşam boyunca ihtiyaç duyduğu konuları ele alarak ortaya çıkan birçok sorunu çözerek insanlığın geçmişinden günümüze kadar gelmiştir (Akbulut, 2007: 63).

3.1. Babillerde Vakıf Anlayışı

Vakıf müessesesinin ortaya çıkışı Babil' de malın başkalarının kullanımına açılması olarak kral tarafından kendi arazisinin kullanım hakkını kamu görevini ifa etmek amacıyla bağışladığı ve malından feragat etmesiyle gerçekleştiği belirtilmektedir. Eski Mısır'da ise vakıf fikrinin mevcut olmakla birlikte, bunun

uygulanış şeklinin kutsal kabul edilen ilah, tanrı, mabet ve kabirlere tahsisinin yapılmasıyla ortaya çıktığı, bunun arkasında yatan temel faktöründe ilahlara yakınlaşmak olduğu açıklanmaktadır (Akgündüz, 2014: 37).

Eski Yunanda vakıf, malın verilmiş amacına göre kullanılmaktaydı. Bireyler hibe veya vasiyet yolu ile mallarını amacı doğrultusunda kullanılması için bir kolektiviteye tahsis etmekteydi. Buradaki amaç, bireysel menfaatin elde edilebilmesi için, bu şekilde bir tasarrufta bulunarak amaca ulaşma yolu olarak görülmekteydi (Köprülü, 1951: 480).

3.2. Roma Hukukunda Vakıf Anlayışı

Roma Hukukunda ise vakfın ortaya çıkmasını sağlayan koşullar üzerine yapılan açıklamalarda İslam toplumlarından öncede vakfın var olduğu ve Müslümanların vakıf müessesesini Roma toprakları içinde olan halktan görerek geliştirip zenginleştirdiğini hukukçu Gatteschi ifade etmiştir (Köprülü, 1942: 7), (Akipek, 1966: 219-220). Dönem şartları içinde Roma' da vakfın kuruluşunu sağlayan ön koşullar dini inanışlar bağlamında Tanrılara ve mabetlere yapılan harcamalar şeklinde ortaya çıkmaktaydı. Bu türden uygulamaların birey inisiyatifinden tüzel kişilik kazanması Hıristiyanlığın Romanın resmi din olarak kabul edilmesinden sonra gerçekleşmiştir (Ballar, 2008: 6). Dolayısıyla Hıristiyanlığın kabulünden önceki Roma toplumları ile Hıristiyanlığın kabulünden sonraki Roma toplumlarında vakıf anlayışı bireysel zihniyette farklı düzeylerde teşekkül etmiştir.

Dinin kabulü öncesinde kadim Yunan'da olduğu gibi bireyin şan, şeref, menfaat elde etme araçlarından biri olan hayır ve imar faaliyetleri ile toplumsal statü ve saygınlık elde etme amacı vakfın ilkel biçimleri olarak görülürken, toplumsal düzeyde vakfın gelişimini engellemiştir. Dinsel bir topluma geçişle birlikte kurumsal yapılanmalar vakfın toplumsal düzeyde ihtiyaçlarını karşılayıcı bir araç haline gelmesini sağlamıştır (Dupont, 1994: 8).

Bizans hukuku kilise, manastır, ibadethane ile hayır müesseselerinin ve bütün tesislerin hukuki olarak tüzel kişiliğe sahip olduğunu kabul etmekteydi. Bireyler, kişisel iradeleriyle bütün servetini hayır işlerine tahsis edebilmekteydi. Bizans hukukunda tesis sahibi tesis üzerinde istediği tasarrufa sahipti. Yani tesise ait menfaatin bir kısmını veya tamamını kendisine veya mirasçılara tahsis edebilmekteydi. Bizans hukukunda tesisin dini müessese olması durumunda tesise ait malların devredilmesi, değiştirilmesi mümkün görülmemekteydi (Köprülü, 1942: 4).

Germen hukukunda da vakıf müessesesine rastlanmakta ve üç farklı şekilde ortaya çıkmaktaydı. Birinci tür vakıflar hangi alanda hizmet verecekse vakfı yapan tarafından bizzat ortaya koyulmakta ve kendisinden sonra vakfın hizmetlerini aynı şekilde sürdürmek şartıyla güvendiği bir kişiye vakfı devredebilmekteydi. İkinci tür vakıfta ise birinci tür vakfın idamesiyle ilgili sakıncaların ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamaya koyulan bir vakıf türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada vakfın konusunu teşkil eden malları, artık daimî bir hayata sahip bulunmayan bir beşere değil, daimî ve fani olmayan, tanrı, bazen kutsal kabul edilen kiliselerde resimleri bulunan kişiler ile azizler, bir varlığa devir eylemek gayesini taşımaktadır. Üçüncü ve en gelişmiş modelde ise vâkıf, vakf edeceği malları önce fiilen kendi malından tasarruf ederek meydana getirmekte, sonra da bu vakıfta

görev yapacak bireylere mülkiyeti devretmekteydi. Vakıf kurmak isteyen birey sağlık alanında hizmet verecek bir vakıf kurmak istediğinde önce hastaneyi kurması gerekmekte sonra burada hizmet verecek olan teşkilat üyelerine, korporasyon, kilise vb., mülkiyeti devretmesi gerekmekteydi (Köprülü, 1942: 6).

3.3. Türklerde Vakıf Anlayışı

Anadolu'da vakıf müessesesinin ilk belirtileri Hititler' de Kral Hattusilis tarafından bir taş üzerine yazdırılan (M.Ö. 1280-1290 tarihine ait) bir Hitit vakfiyesidir. Burada Kral'ın düşmanını yenmesi sonucu bir ev ve eklentilerini tanrıça İştara tapınmak üzere vakfeder (Kunter , 1938: 117). Budist Uygur Türklerine ait bir kitabe Doğu Türkistan'da Turfan kazılarında bulunmuştur. Kitabe Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunmaktadır. Bir tahtaya yazılan vesika bir manastırın temelinde bulunmuş ve yardım etmenin sevabı ve teşvik edilmesine yönelik telkinler bulunmaktadır (Köprülü, 1951: 492). Bu Uygur vakfiyelerinin M.Ö. 12-13. asırda meydana getirildiği anlaşılmaktadır.

Bütün bunlara rağmen ister yerleşik, ister göçebe olsun, mahalli şartlara göre çeşitli düzeylerde eski Türk toplum hayatında bir takım örfi ve toplumsal müesseselerin oluşması doğal karşılanmalıdır. Genellikle iktidar sahibi kişilerden beklenen yardım faaliyetleri ile açları, fakirleri doyurma, giydirme Türk töresinde vücuda getirdiği çeşitli meselelerin insani çerçevede çözüldüğünü ortaya koymaktadır. Herhangi bir örf müessesesi incelendiğinde bu karakter ortaya çıkmaktadır (Caferoğlu, 1942: 185).

İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk toplumunda dini kaynaktan beslenen birçok vakıf müessesesi kurulmuştur. Türkler henüz Anadolu'ya gelmeden önce özellikle eğitim ve sağlık alanında vakıflar kurmuştur. Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesinin ardından imar faaliyetleri başlamıştır. 13. yüzyıl itibariyle yerleşik hayata geçişle birlikte oluşturulan artı değer, zenginlik kaynağı oluşturmuş ve böylelikle zengin vakıfların kurulması sağlanmıştır.

Selçuklular dönemindeki vakıfların gayesi sadece dinî amaçlarla kalmayıp, bunun dışında sosyal tesis kapsamında faaliyet gösteren vakıflara da rastlanmaktadır. Selçuklular döneminde Anadolu'da medreseler birer vakıf kurumu olarak görev yapmaktaydı. Medreselerde öğretim için bir bedel talep edilmemekte, öğrencilerin yiyecek ve yatacak masrafları vakıf gelirlerinden karşılanmaktaydı. Vakıf kurumlarında eğitimi yapılacak bilim dalları ve kaç adet eğitimcinin olacağı önceden belirlenirdi. Özel alanlarda hizmet veren medreseler bulunmaktaydı. Darul hadis, Fıkıh medresesi, Tıp medresesi gibi farklı düzeylerde eğitim kurumlarına rastlanmaktadır. Ticaretin gelişmesi bu dönemde bir başka vakıf müessesesinin kurulmasını sağlamış ve kervansaraylar dönem şartları içinde çok önemli hizmetleri yerine getirmiştir. Kervansaraylarda yolcuların ve hayvanlarının konaklamaları, hiçbir ayırım gözetilmeksizin, Müslüman, Hıristiyan, zengin, fakir, köle, hür, yemek verilmesi, yolcuların ihtiyaçlarını gidermeye yarayacak malzemeler, ayakkabı tamiri, yeni ayakkabı verilmesi, yolcuların hayvanlarının nallanması için nal ve çivi tahsis edilmesi, veterinerlik hizmetleri kapsamında hayvanların bakımının sağlanması hizmetleri sunulmaktadır. Selçuklu vakıfları ayrıca birçok sosyal ihtiyacı da karşılamakta ve fakirlere, yaşlılara, engelli ve hastalara, hapiste olanlara yardımlar yapılmaktaydı (Demir, 2013: 272-280).

Osmanlılar döneminde vakıflar temel olarak Selçuklularda olduğu gibi dini bir güdüyle oluşturulmaktaydı. Bu tarz bir yönelimin kaynağını kuşkusuz, Hazreti Muhammed'in sevap kazanmanın yollarını gösteren hadislerinden kaynaklanmaktaydı. Hadisler Müslümanlara ebedi rahatlığa kavuşmanın yollarını göstermekte ve bunun yolunun da insanlara yararlı bilgi, arkasından dua eden dini bütün çocuklar ve süregiden hayırseverlik, faaliyetlerinden geçtiğini belirtmektedir. Vakıfların bu üç koşulu da birleştirmesi, vakıf kurmayı ahirette kurtuluş elde etmenin bir aracı olarak ortaya çıkmasını sağlamakta ve bu anlayış Müslümanları şaşırtıcı sayıda sosyal ihtiyaca cevap vermek üzere birbirinden olabildiğince farklı vakıflar kurmaya itmekteydi (Çizakça, 2000: 6).

Vakıf kurmak için önemli bir diğer gerekçe, mülkiyet haklarının korunmasıydı. Klasik dönem boyunca, Osmanlı elitleri tam anlamıyla mülkiyet hakkına sahip olmamakta ve müsadere tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktaydı. Bu türden bir uygulama tedbir amaçlı olarak ortaya çıkmakta, bu bağlamda haksız kazanç sağlama yolunda olan bireylerin malına el koyma yolunun açılması olarak görülmektedir. Devlet müsadereci ancak 1830'larda Tanzimat reformları ile sona ermiştir. O zamana dek, yönetici elitin bir üyesi mülkünü ancak vakfa dönüştürerek, yani Allah'ın mülkiyetine geçirecek koruyabilirdi. Bir mülkün Allah'ın mülküne dönüştürülebilmesi için, olmazsa olmaz şart ise, o mülkün bu dönüşümden önce tartışmasız bir şekilde özel mülk statüsünde olmasıydı. Son olarak, sosyal prestij kazanmak da bir diğer önemli motivasyondur (Gökşen, 2005:60-76).

4. GÜNÜMÜZ BATI TOPLUMLARINDA VAKIFLARIN ÜSTLENDİĞİ ROLLER

Gelişmiş ülkelerde özellikle Amerika'da vakıflar mevcut olup, tarihi geçmişiyle ele alındığında hayır alanında faaliyet yapan kurumlardan ziyade Amerikan kapitalist sistemine özgü bir oluşumla varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bugünkü vakıfların çoğunluğu, eski vakıfların, amaçlarından olan bakım ve yardım gibi uygulamalardan çok, önleyici, ortadan kaldırıcı olması noktasında ayrılmaktadır. Toplumsal düzeyde ortaya çıkan çeşitli sorunların temelini inerek koruyucu önleyici düzeyde tedbir alma yoluna gidilmekte ve uzmanlaşma, derinliğine ve uzun süreli araştırma yapma düşüncesiyle hareket etmektedirler. Vakıflar günümüzde Amerikan sosyal hayatının ihtiyaçlarının, eğitim, sağlık, bilimsel araştırma, karşılanması hususunda önemli bir yere sahiptir.

Ford, Carnegie, Rockefeller gibi ailelerin mensupları, sosyal bilimler, sanat, kültür, çalışma projeleri, deney gibi alanlarda müesseseler oluşturduktan sonra, daha önce araştırma ve uygulama yapılmamış sahalarda öncü rol oynamaktadırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde vakıf olarak nitelendirilebilecek ilk kuruluş James Smithson adında bir İngiliz tarafından 1846 yılında, 508 bin dolarla bilginin artırılması ve yayılması için kurulmuştur. Kuruluş günümüzde hala eğitim ve sosyal alanlarda faaliyet göstermektedir. Amerika'da ilk vakıfların kurulmasına ön koşul olarak büyük sermayelerin olması, dini şart ve yönetim mecburiyetinin bulunmaması, vakıf şartlarının değişen şartlara göre değiştirilebilmesi, güneyin iç savaş sonrası durumu vb. sebepler gösterilebilir. Bir zengin ve sözü dinlenen, bilgili bir birey olan Carnegie'nin görüşleri de vakıfların yayılmasında etkili olmuştur. Zengin olan bireylere tavsiyelerinde, servetin mirasçılara bırakılması, yaşamdan sonra hayri

maksatlarla kullanılması, sağlığında hayır işlerinde kullanılması amacıyla devredilmesi olarak açıklamada bulunmuştur. Carnegie bu açıklamalarının yanı sıra yaşamında servetin akıllı bir şekilde kullanılmasıyla gerekli hizmetlerin sürdürülebileceği kanaatine varmaktadır. Sosyal sorumluluk, aşırı gelirin yeniden yatırıma dönüştürülmemesi, vergi ödeme yükümlülüğünden kurtulma ve kendilerine ait olan paraların vakıflar kurarak denetimi üzerinde hak sahibi olmak istemeleri, herkesçe duyulma, ebedi kalma düşünceleri de Amerika'daki vakıfların kurulmasında rol oynayan etmenler arasında sayılabilir (İşeri, 1970: 275-279).

Avrupa'da dinî mahiyette olan vakıfların yanında kamu hizmetleri vakıfları, aile vakıfları, büyük endüstri muhitlerinde sosyal işleri ifaya tahsis edilen vakıflar, araştırma enstitüleri için vakıflar ve komün vakıfları da yer almaktadır. Bazı önemli işleri gerçekleştirmek amacıyla vakıflar öncül kuruluşlar olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Almanya ve İsviçre' de belediye hizmetlerinin birçoğu vakıflar tarafından yapılmakta ve şehirlerin daha düzenli ve istikrarlı bir şekilde büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir yer tutmaktadır (Tuncay, 1984: 308).

Günümüzde insanoğlunu ilgilendiren problemlerin ülkeler arası bir boyuta taşınması, neo-liberal politikalar, küreselleşme gibi faktörler artık vakıf ve vakıf tarzı kurumların yapılanmasında Batıda devletlerarası, devletler üstü oluşumları ortaya çıkarmakta ve önemli sivil toplum açları kurulmaktadır. Avrupa Genişleme Ağı isimli sivil toplum ağı buna örnek gösterilebilir (McInay, 1998: 8-14).

Avrupa Bölgesinde günümüz koşullarında vakıfların ortaya koymuş oldukları hizmetleri yüzdesel olarak, sosyal hizmetler alanında %57, eğitim-araştırma faaliyetlerinde %46, kalkınma ve konut girişimlerinde %40, kültür ve yeniden yapılanma organizasyonlarında %36, uluslararası faaliyetler %35, sivil haklar ve dayanışma alanında %35, sağlık yatırım ve hizmetlerde %25, hayır ve gönüllülük işlerinde %23, çevrenin korunmasında %18, olarak ifade edilebilir. Almanya'da vakıf sektörü hastane faaliyetlerinin %40'ını, bakımevi hizmetlerinin %60'ını karşılamaktadır. Fransa'da ilk ve orta dereceli okulların %20'si, bakımevlerinin %50'si vakıf kurumları tarafından işletilmektedir. İtalya'da bu sektör okul öncesi eğitimin %20'sini ve bakım evlerinin %40'ını oluşturmaktadır. İngiltere' ilk ve ortaokul dönemi eğitim, öğretim faaliyetlerinin %22'si belirtilen kurumlar tarafından yürütölmektedir (Ertuç, 2007: 154-155).

Avrupa Birliđi' inde uygulana gelen hizmetler kapsamında vakıflar, bilgi ve tecrübelerini gönüllülük esasına dayalı olarak amme hizmetinde kullanmak ve bu amaçla teşkilatlanmak suretiyle katılımcılığı ve çoğulculuğu gerçekleştirmekte, özel finansmanın kâr gütmenden kamu menfaati çerçevesinde kurumsallaşmasını sağlamakta, yerinden hizmet yönetimi anlayışı bağlamında, âdemi merkezîyetçi yönetim düzenine geçişe olanaklı hale getirmektedir. Vatandaşlar arasında sosyal yardım uygulamalarıyla yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayarak toplumsal bütünleşmeyi oluşturmakta, toplumsal adalet temelli bir bilinç sağlamakla birlikte, ülke içinde kamu hizmetlerinin bölgeler arasında dengeli dağıtılması amacıyla eşitsizliklerin giderilmesini olanaklı kılmaktadır. Siyasi irade üzerinde demokratik bir baskı grubu oluşturmaya katkıda bulunmakta, azınlığın problemlerine çözümler üretmekte, işbirliğini geliştirmekte, dünyada kamuoyunu oluşturarak,

hükümetlerin ve hükümetler arası kuruluşların kararlarını etkilemektedir (Baloğlu, 1994: 19).

5. TÜRKİYE'DE VAKIFLARIN ÜSTLENDİĞİ ROLLER

Vakıf kurumu bir toplumun içinde doğup büyüyen ve kavramın içeriğini dolduran yardım anlayışından doğmuştur. Dolayısıyla toplumların dini veya laik yapıda bulunmaları da vakıf anlayışının örgütsel dinamiklerinde ve hukuksal düzenlemelerinde de değişiklikler meydana getirmektedir. Bu anlayıştan hareketle günümüz Türkiye'sinde vakıfların mevcut durumunun anlaşılması bu süreç içinde anlam kazanmaktadır.

Türkiye'de vakıf geleneğinin geçmişi Osmanlı İmparatorluğuna dayanmaktadır. Bu gelenek kaynağını dini motifle beslemekte, imparatorluk sınırları ve dışında hemen hemen toplumu ilgilendiren her alanda sosyal, ekonomik, sağlık, kültürel mimari vb. ihtiyaçları karşılamaktaydı. İmparatorluğun doğal sınırlarına ulaşması ve Avrupa'da ki ekonomik gelişmelere ayak uyduramaması, Osmanlı Devleti'nin kendini yenileyememesine neden olmuştur.

Vakıf sisteminde de katı bir örgütlenme geleneğinin olması nedeniyle, yenilenme hareketinin özellikle din adamları tarafından engellenme çabaları, reformist bazı kesimler ile gelenekçi kesimi karşı karşıya getirmekte, sonuçta vakıfların bazı haklarının sınırlandırılmasıyla bu çekişme nihayetlenmektedir. Tartışmaların nedeni ömür boyu mal sahibi olma anlayışından kaynaklanmaktaydı. Yeni dönem içinde özellikle pozitif anlayışın hâkim olması, imparatorluğun çözülmesi, dinamik oluşumlar vakıf sisteminin 1863'te vakıf kurma fikrinde değişiklik yapılmasına neden oldu. İmparatorluğun ekonomik krizlerle boğuşması, vakıf arazilerinden vergi alınmasını beraberinde getirdi. 1836 yılında Evkâf-ı Hümayun Nezareti (Evkaf Bakanlığı) kurulması ile ulemanın eski dönemdeki zekât toplama ve vakıf arazilerini yönetme rolü, 1924 yılında bakanlığın kaldırılmasına kadar tedrici olarak devam etti. Yeni dönemde, eski dönemde kadılar tarafından uygulanan vakıfların muhasebe denetimleri, vakıflar iç işleri bakanlığı tarafından denetlenir hale geldi (Öztürk, 1995: 65). Merkezileşmenin öne çıkması bağlamında savunma politikaları, ekonomik düzeydeki etkilerinden biri olarak, vakıf gelirlerine el konulması ile sonuçlandı. Vakıf müessesesi bu şekilde sürekli denetim altına alınarak yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nde farklı düzenlemelere tabi tutulacaktır (Kılıçalp, 2013: 1-10).

Cumhuriyet döneminde 1926-1967 yılları arasında başta vakıf ismi değiştirilerek yerine tesis adı verilmiştir. Bu dönemde vakıfların yönetimi devletin eline geçerek, 202 adet tesis kurulmuştur. Kurulan tesislerin 109'u dini, 45'i sosyal, 21'i eğitim, 16'sı karma dini, 6'sı sağlık ve 3'ü de eğitim ve sağlık amaçlıdır. Cumhuriyet tarihinde toplam 4,706 vakıf kurulmuştur. Bu vakıfların 3,677'si kişi vakıfları, 928'si Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıdır. 76 adet Çevre Vakfı, 24 adet Sosyal Güvenlik Vakfı bulunmaktadır. 1967 yılında 903 sayılı yasa Medeni Kanun'da bazı değişiklikler getirmiş ve vakıfların sayısı hızla artmıştır (Şenel & Tuyan, 2009: 128-133).

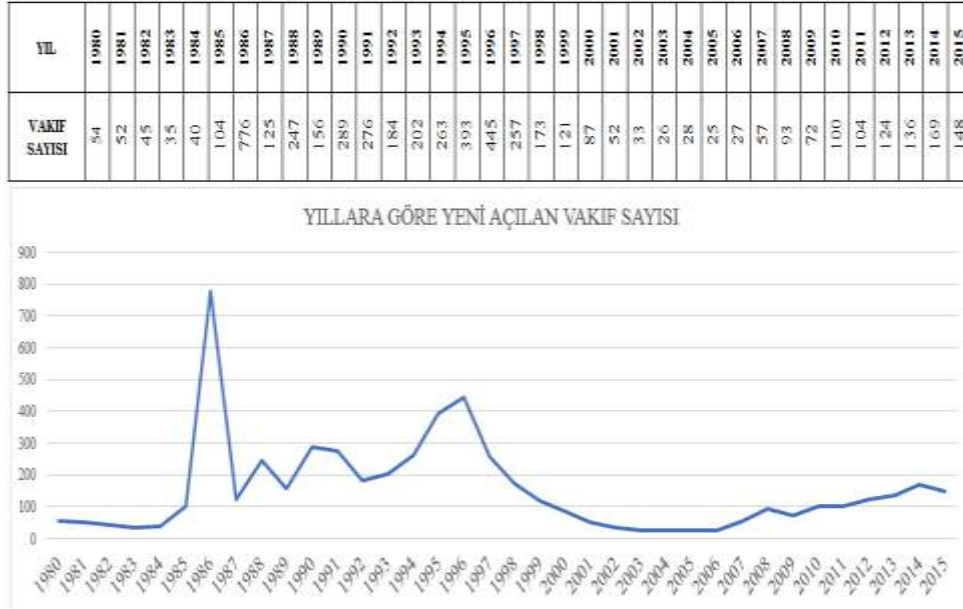
1970'li yıllarda Türkiye'de Koç, Sabancı, Eczacıbaşı gibi en büyük sermaye gruplarının liderlerinin kurdukları vakıflar ortaya çıktı (Kılıçalp, 2013: 1-10). 1990

yılında 145 olan tescil, 1994 yılında 279, 1995’de 381 ve 1996 yılında 439 tescil yapılmıştır (Aydm, 2013: 37-39).

Aşağıda verilen Tablo 1’de görüldüğü gibi 1980’li yıllar askeri darbenin etkileri vakıflar üzerinde olumsuz süreç yaşatmış olup, 1985’li yıllardan sonra açılan vakıf sayısı 776 olmuştur. 1990’lı yıllarda küreselleşme ve AB reformları kapsamında sivil toplum hayatında yaşanan olumlu gelişmeler yeni açılan vakıf sayısını artırmış ve 1996 yılında yeni açılan vakıf sayısı 445 olmuştur (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2017).

1993’de TÜSEV, 2000-2011 yılları arasında sırasıyla AB fonları kapsamında STK’ların proje tabanlı çalışmaları, Özel Sektör Gönüllü Derneğinin Kuruluşu, KAGİDER, TÜSEV, Vodafon Vakfı, Turkish Philanthropic Fund, Bolu Bağışçılar Vakfı, Deniz Fener Derneği, Türkiye’nin ilk online bağış platformu olan Benvarim.org, www.degisimicinbagis.org sitesi yayına girdi ve Genç Bank gibi eğitime destek veren vakıf tarzı müesseseler kuruldu (Kılıçalp, 2013: 8-10).

Tablo 1: Yıllara Göre Yeni Açılan Vakıf Sayısı

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü

2016 yılı itibari ile türlerine göre vakıflar incelendiğinde Mülhak Vakıf Sayısı 264 adet, Cemaat Vakıf Sayısı 167 adet, Esnaf Vakfı 1 adet ve Yeni Vakıf Sayısı 5.075 adettir. Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı vakıf sayısı ise 21’dir. Yeni açılan vakıflardan 1.000 tanesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı iken 19 tanesi Çevre Koruma Vakfı ve 4.056 tanesi diğer yeni, çok amaçlı, vakıflardır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2017).

SONUÇ

Vakıflar yardımlaşmanın tezahürü olarak bir toplum içinde farklı niyetlerle oluşmuştur. Yardımlaşma adı altında güç, prestij elde etme, dini vecibeleri yerine getirme, özel mülkü koruma altına alma vb. niyetlerle ortaya çıkan vakıfların

tarihin her döneminde görülmesi, vakıfların dinamik yapısına atıf yapmaktadır. Bu bağlamda vakıf ve benzeri kuruluşlar, toplumun gelişen şartlarına bağlı olarak yeni anlayışlarla varlıklarını sürdürebilmektedir.

Vakfın varlığının ebediyetini sağlayan ana etmenler arasında hiç kuşkusuz özel mülkün garantisi altına alınması yatmaktadır. Özel mülke sahip olan bireyler ancak başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak için mallarından tasarruf edebilirler.

Dinî saikler bireyleri sevap kazanma ve ebedi saadetin elde edilmesiyle hayır davranışına itmekte ve neticesinde vakıf kurumları dini temelli olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal sorumluluk ilkesi çerçevesinde işletmeler, kazan kazan anlayışıyla, günümüzde vakıf kurma yoluna giderek, gerek Batı toplumlarında gerekse de Doğu toplumlarında, toplumun ihtiyacı olan spor, sanat, eğitim, araştırma, kültürel alanlarda birçok faaliyet gerçekleştirmekte ve işletmelerinin içinde bulunduğu toplumla ilişkilerinde sağlıklı bir alt yapı oluşturma aracı olarak vakıflar ortaya çıkmaktadır.

Her ne ad altında olursa olsun vakıfların ortaya koyduğu çalışmalar ilk olarak *kamusal faydayı* oluşturmakta ve böylelikle toplumda meşruiyetlerinin kazanılmasına zemin hazırlanmaktadır.

Açıklamalar bağlamında vakıflar Batıya mı, Doğuya mı, İslam medeniyetine mi ait? Önemli olan tüzel kişilik esasını mı niyette düğümlenen anlayışlar mı? Soruları çerçevesinde oluşan kısır yorumlamaları bir tarafa bırakacak olursak, Abay'ın ifadesiyle, "*vakıf insanın insanla ve insanın kutsalla olan ilişkisi*" (2015: 353-355) bağlamında dönemin kültürel ve sosyal ilişkilerinden ortaya çıkan bir kurum olarak anlaşılması gerekmektedir. Toplumların kültürel alışverişleri kapsamında da farklı toplum tiplerinde ortaya çıkarak yayılmaktadır.

Ortaya çıkış ve etkinlik bağlamında ise vakıfların Batıdaki görünüşleri daha sönük bir başlangıçla belirlenmekte, bu aşamada güç, prestij aracı olarak kullanılmaktadır. Belirtilen düzeyde vakıflar toplum ihtiyaçlarını kapsamlı düzeyde karşılayacak seviyeye Hıristiyanlığın kabulüyle, dini etkilerle kilise ve çevresi oluşumlarla eğitim, sağlık alanındaki hizmetlerle sağlamıştır. Günümüzde ise Avrupa'da ve Amerika'da koruyucu- önleyici, araştırmacı-geliştirici, tasarlayıcı-yenilikçi bir yapıda devletin önünü açan ilk adım kurumları durumundadır.

Türk toplumunda gerek örfi olarak ortaya çıkan ilk uygulamalar, gerek Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde ortaya çıkan vakıf kurumlarıyla oluşturulan medeniyet seviyesi dönemin gelişmişlik düzeyini aktarımda kilit nokta olarak vakıf kavramına atıf yapar hale getirmiştir. Laik yönelimlerin ve merkezileşme eğilimleriyle vakıfların yapısında meydana gelen bozulmalar ve demokrasi kültürünü engellemeye yönelik askeri uygulamalar, vakıfların gerilemesine neden olan süreçlerdir. Günümüz Türkiye' sinde vakıfların mevcut durumu Batıda olduğu gibi her alanda faaliyet gösteren oluşumdan daha çok ağırlıklı olarak yardımseverlik ekseninde bir örgütlenmeye varlığını sürdürmektedir. İki elin parmak sayısını geçmeyen kapitalist uygulamacıların kurduğu vakıflar ise Osmanlı döneminde olduğu gibi toplumun tamamını kuşatıcı bir durumda değildir.

An itibarıyla her dönem toplumumuzun mayasında bulunan sosyal sermayeye yapılan atıfların vakıflar düzeyinde örgütlü olarak toplumu kuşatması sağlanamamaktadır. Bunun arkasında yatan ana etkiler ise sonuç odaklı çalışmalarda ortaya çıkan filantropik uygulamalardır. Küreselleşmenin yaşandığı Dünyada değişimi kaçınılmaz olarak toplumun her kesiminde yaşamaktayız. Günümüzde bu değişimin yönünü, toplum adına, etkilerini, vizyonunu, misyonunu belirleyecek en önemli sosyal sermayeye ait yapı vakıf kurumudur. Belirtilen bağlamda Türkiye’de vakıflar(yöneticileri) filantropik anlayışının yanı sıra toplumun her kesimini etkileme kabiliyetine sahip müesseseler olarak yeni uygulama alanları belirlemeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda;

- Demokrasinin geliştirilmesi,
- Çok kültürlü yapılanmaların oluşturulması,
- Vakıfların aktif işletilmesi bağlamında gönüllülüğün yaygınlaştırılması,
- Vakıf personellerine yönelik yerel bazda eğitimlerin verilmesi,
- Bölgesel ihtiyaç analizlerinin yapılması,
- Vakıfların kuruluş amaçlarına yönelik statik hedeflerle talep odaklı uygulamalardan, araştırma, geliştirme merkezli toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap verebilen proje tabanlı faaliyetlere ağırlık verilmesi,
- Spesifik alanlarda vakıf faaliyetlerinin yaygınlaştırılması
- Vakıfların bir sosyal sermaye aracı olarak görülmesi ve devletin vesayetinden kurtarılması,
- Devletin rolünün destekleyici, strateji geliştirici, denetleyici işlevlere sahip olması,

gerekmektedir. Vakıfların işleyişinde belirtilen bağlamda uygulamaların hakim olması, tarihi süreçteki vizyon ve misyonuna uygun toplumsal etki alanlarını geliştirici, geliştirici niteliğe sahip olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abay, A. (2015). Toplumsal Yapı Ve Toplumsal Kurum Değişmesi (İhtisap Kurumunun Zabıta Teşkilatına Dönüşümü Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (7), 353-368.
- Akbulut, İ. (2007). Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi. *Vakıflar Dergisi*, 30, 61-72.
- Akgündüz, A. (1986). Eski ve Yeni Hukukumuzda Devletin Kurduğu Vakıflar. *Vakıf Haftası Dergisi* (4), 235-246.
- Akgündüz, A. (2013). Açılış Konuşmaları. *Dünya Vakıflar Konferansı İzleme Raporu* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü. s. 2-4.
- Akgündüz, A. (2014). *Dünya Vakıflar Konferansı*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü. s. 25-40.
- Akipek, G. (1966). *Türk Medeni Hukuku* (Cilt Başlangıç Hükümleri). Ankara: Öğüt Kitap.
- Aydın, D. (2013). *Cumhuriyet Dönemi Vakıfları: Tarihi Bir Bakış ve Vergi Muafiyetine Sahip Vakıfların Mali Krizi*. İstanbul: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı .
- Aydın, V. (2003). Türk Yönetim Tarihi Açısından Vakıf Sistemi ve Eğitim Yönetimine Katkısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8(1), 313-338.
- Ballar, S. (2008). *Yeni Vakıflar Hukuku*. İstanbul: Seçkin Yayınevi.

- Baloğlu, Z. (1994). *Türkiye Üçüncü Sektör Raporu*. İstanbul: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.
- Berki, A. (1965). Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler. *Vakıflar Dergisi*, 6, 9-13.
- Caferoğlu, A. (1942). Türk Teamül Hukukuna Göre İçtimai Muavenet Müessesesi. *Vakıflar Dergisi*, 2, 185-193.
- Çınar, K. (2015). *Vakıflar Kaynakçası*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çizakça, M. (2000). *A History of Philanthropic Foundations*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Demir, M. (1998). Türkiye Selçuklu Şehirlerinde İmaret Kurumları ve Vakıfları. *Vakıflar Dergisi*. Sayı: XXVII. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. 41-44.
- Dupont, F. (1994). *Daily Life in Ancient Rome*. Mishawaka, USA: Blackwell Pub.
- Erkilet, Ş. (1994). Vakıflarda Mali Kaynakların ve Fonların İşletilmesi, Geliştirilmesi, Vakıf Gelirlerinin Dönemsel Tahlili ve Öneriler. *Vakıf Haftası Dergisi* (11), 85-103.
- Ertem, A. (1999). Osmanlıdan Günümüze Vakıflar. *Divan Dergisi Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları*. Sayı: 6. İstanbul. 111-112.
- Ertuğ, H. (2007). *İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar İle Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi.
- Gökbilgin, M. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökşen, F. (2005). *Türkiye'deki Vakıfların Niteliksel Değerlendirmesi*. İstanbul: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.
- Güzel, A. (1988). Vakıfların Milli Birlikteki Roller ve Demir Baba Türbesi. *Vakıflar Dergisi*, 20, 395-401.
- İşeri, A. (1970). Amerikan Vakıfları Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(3), 269-298.
- Kılıçalp, S. (2013). *Türkiye'de Vakıfların Gelişimi*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı: <http://www.degisimicinbagis.org/usrfiles/turkiyedevakiflaringelisimi.pdf>. Erişim tarihi: 05.16.2017.
- Kodaman, B. (1988). Vakfın Sosyal Yönü. *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3. Samsun. 1-4.
- Köprülü, B. (1951). Tarihte Vakıflar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(3-4), 479-518.
- Köprülü, F. (1942). Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü. *Vakıflar Dergisi*, 2, 5-6.
- Kunter, H. (1938). Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüt. *Vakıflar Dergisi*, 1, 103-129.
- Mcllnay, D. (1998). *How Foundations Work*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Özaydın, M. (2003). Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi. *Kamu İş*, 7(2), 3-32.
- Öztürk, N. (1995). Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara.
- R.G.(2001). Türk Medeni Kanunu. *24607 Sayılı Resmî Gazete*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>. erişim tarihi: 12.07.2017
- Sağlam, E. (1996). Belediye Hizmetlerinin Yerine Getirilmesinde Vakıflar. <https://belediyevakiflari.wordpress.com/11-ersin-saglam/>. Erişim tarihi: 28.06.2017.
- Şahin, M. (1986). Sosyal Değişmede Vakıfların Rolü. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 21, 231-247.

- Şenel, Ş., & Tuyan, Z. (2009). 1926-1967 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurulan Tesisler (Vakıflar). *Akademik Bakış Uluslararası Sosyal Bilimler E-dergi*, 3(5), 128-133.
<http://www.gaziakademikbakis.com/index.php/gab/article/view/75> erişim tarihi: 10 30, 2017
- TDK. (1998). Türkçe Sözlük. Cilt:2. 1548. Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- TDV. (1995). Evkaf-ı Hümayun Nezareti. *II*. İstanbul.
<http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=evkaf> ERİŞİM tarihi: 06 18, 2017
- Tuncay, A. (1984). *Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar*. İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları.
- Türkoğlu, İ. (2013). Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 187-196.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2017). *İstistikler*. 15.04.2017 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü:
<http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik196.pdf>. erişim tarihi: 04.08.2017